

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego
w Warszawie
Wydział Ogrodnictwa, Biotechnologii i Architektury Krajobrazu

Małgorzata Anna Okołowicz

Naturalność krajobrazu
nabrzeży rzek w miastach
a ich wykorzystanie rekreacyjne

Naturalness of the urban riverfronts and their recreational use

Praca doktorska
Doctoral thesis

Praca wykonana pod kierunkiem:
Prof. dr hab. Antoniego Marka Kosmali
Katedra Architektury Krajobrazu
Wydział Ogrodnictwa, Biotechnologii i Architektury Krajobrazu
SGGW w Warszawie

Recenzenci:
Dr hab. inż. arch. Anna Januchta-Szostak
Instytut Architektury i Planowania Przestrzennego
Wydział Architektury
Politechnika Poznańska

Prof. dr hab. Krzysztof Młynarczyk
Katedra Architektury Krajobrazu i Agroturystyki
Wydział Kształtowania Środowiska i Rolnictwa
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Warszawa, 2015

Streszczenie

Naturalność krajobrazu nabrzeży rzek w miastach a ich wykorzystanie rekreacyjne

Praca określa zależności pomiędzy stopniem naturalności krajobrazu nabrzeży rzek w miastach a wykorzystaniem rekreacyjnym tych terenów. W tym celu dokonano przeglądu preferencji rekreacyjnych i estetycznych wobec przyrody i wody, przeanalizowano współczesne trendy i modele kształtowania terenów nadrzecznych w miastach oraz przeprowadzono porównawcze studia przypadków wielokrotnych nabrzeży rzek w wybranych miastach na świecie. Pojedyncze studium przypadku objęło dwa odmiennie zagospodarowane brzegi Wisły w Warszawie, gdzie zbadano frekwencję oraz przeprowadzono obserwacje i wywiady z użytkownikami. Estetykę nabrzeży Wisły w Warszawie oceniono przy użyciu metody Scenic Beauty Estimation.

Wyniki badań potwierdziły, że nabrzeża rzek o wysokiej naturalności krajobrazu zaspokajają preferencje społeczne wobec naturalności, złożoności, spójności, czytelności i tajemniczości. Wykazano, że choć za najpiękniejsze uznawane są dzikie, naturalne krajobrazy, to w celach rekreacji wyżej cenione są te o średniej naturalności. Udowodniono, że edukacja ekologiczna podnosi preferencje względem przyrody, a coraz częściej realizowane projekty renaturyzacyjne cieszą się wzrastającym poparciem społecznym.

Otrzymane wyniki mogą stanowić podstawę do dalszych badań z zakresu preferencji społecznych wobec przyrody i rzek w miastach oraz do szczegółowych opracowań dotyczących ewaluacji realizowanych projektów i dalszego kształtowania terenów nad Wisłą w Warszawie. Wnioski płynące z pracy mogą być pomocne w kształtowaniu terenów nadrzecznych bliskich naturze i przyjaznych mieszkańcom miast.

Słowa kluczowe: rzeki w miastach, preferencje estetyczne, naturalność krajobrazu, wykorzystanie rekreacyjne nabrzeży, Wisła w Warszawie.

Summary

Naturalness of the urban riverfronts and their recreational use

The thesis defines the relationship between the degree of landscape naturalness of urban riverfronts and the recreational use of these areas. The research reviews social recreational and aesthetic preferences for nature and water and analyses current trends and models for urban riverfront development. Comparative multiple case study was conducted for selected urban riverfronts around the world. Single case study focused on two differently developed riverfronts of the Vistula River in Warsaw, where the users were counted and interviewed, and the recreational activities were observed. The aesthetics of the Vistula riverfronts in Warsaw was evaluated using the Scenic Beauty Estimation method.

The results confirmed that highly natural riverfront landscapes cater to social preferences for naturalness, complexity, coherence, legibility and mystery. Although wild, natural landscapes received the highest rates in aesthetic evaluation, the average degree of landscape naturalness is preferred for recreational use. It was demonstrated that environmental education increases the preference for nature. Therefore, the growing number of restoration projects receives rising public support.

The research results form the basis for further research in social preferences for nature and urban rivers and they can be used in the evaluation of the current projects along the Vistula River in Warsaw. The conclusions support the creation of natural and liveable riverfronts in cities.

Keywords: urban rivers, aesthetic preferences, naturalness of landscape, recreational use of riverfronts, the Vistula River in Warsaw.

Poznań, 14.08.2015

dr hab. inż. arch. Anna Januchta-Szostak, prof. nadzw. PP
Wydział Architektury Politechniki Poznańskiej
ul. Nieszawska 13C, 61-021 Poznań
tel: +48 61 665 32 60, +48 61 665 32 80,
faks: +61 48 61 665 32 61,
e-mail: anna.januchta-szostak@put.poznan.pl

**RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ
MGR MAŁGORZATY OKOŁOWICZ**

pt. „Naturalność krajobrazu nabrzeży rzek w miastach a ich wykorzystanie rekreacyjne”, której promotorem jest prof. dr hab. Antoni Marek Kosmala

Podstawa opracowania recenzji:

- Zlecenie prof. dr hab. Katarzyny Niemirowicz-Szczytt - Dziekan Wydziału Ogrodnictwa, Biotechnologii i Architektury Krajobrazu Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, z dn. 22.06.2015,
- egzemplarz rozprawy doktorskiej mgr Małgorzaty Okołowicz pt. „Naturalność krajobrazu nabrzeży rzek w miastach a ich wykorzystanie rekreacyjne”
- Ustawa z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki z późn. zmianami (Dz. U. Nr 65, poz. 595, z późn. zm.)
- Rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 3 października 2014 r. w sprawie szczegółowego trybu i warunków przeprowadzania czynności w przewodzie doktorskim, w postępowaniu habilitacyjnym oraz w postępowaniu o nadanie tytułu profesora

1. Uwagi wstępne

Pani mgr Małgorzata Okołowicz podjęła w swojej rozprawie doktorskiej bardzo aktualną problematykę zagospodarowania terenów nadrzecznych. Transformacja miejskich frontów wodnych (*urban waterfronts*) i wykorzystywanie ich potencjału rekreacyjnego nie jest zjawiskiem nowym, bo trwa od drugiej połowy XX w. Jest jednak procesem długotrwałym i zmiennym, bo podlegającym różnym uwarunkowaniom i trendom cywilizacyjnym. W dobie cywilizacji ekologiczno-hedonistycznej (M. Kosmala) szczególnego znaczenia nabrały walory przyrodnicze, estetyczne i rekreacyjne miejskich odcinków dolin rzecznych, które stały się również przedmiotem zainteresowania Doktorantki.

Głównym celem pracy, jak pisze Autorka, jest „określenie wpływu naturalności krajobrazu nabrzeży rzek w miastach na wykorzystanie rekreacyjne tych terenów”. Problem badawczy został ujęty w sposób oryginalny i twórczy. Na wstępie warto byłoby jednak zdefiniować pojęcie *nabrzeża*, gdyż determinuje ono zakres badań. Próba autorskiej definicji, podjęta w przypisach na str. 54-55 nie jest wystarczająca. Według Słownika języka polskiego PWN: **nabrzeże** to «umocniony brzeg morza, rzeki, kanału itp., dostosowany do przyjmowania statków», podczas gdy **nadbrzeże** to «obszar ciągnący się nad brzegiem wód». Badania, bardzo rzetelnie przeprowadzone przez Doktorantkę, dotyczą zatem nadbrzeży rzek, czyli terenów nadrzecznych w miastach.

Drugim spostrzeżeniem, które nieodparcie nasuwa się podczas analizy tematu, jest możliwość zbadania odwróconej zależności, czyli **wpływu wykorzystania rekreacyjnego**

na naturalność krajobrazu, zwłaszcza że kształtowanie nadbrzeży, czyli umocnienia i regulacje związane z przystosowaniem koryt i brzegów rzek dla żeglugi, przyczyniły się do zmniejszenia stopnia ich naturalności. Ten wątek badawczy nie został jednak rozwinięty w pracy. A szkoda, bo jest to jeden z obszarów konfliktów między zwolennikami aktywizacji dróg wodnych a entuzjastami proekologicznego zagospodarowania dolin rzecznych. Sklasyfikowanie różnych form rekreacji pod kątem stopnia ich oddziaływania na naturalność krajobrazu pozwoliłoby lepiej programować zagospodarowanie terenów nadrzecznych i chronić cenne przyrodniczo obszary.

Autorka skoncentrowała badania terenów nadrzecznych przede wszystkim na preferencjach społecznych w zakresie walorów estetycznych i rekreacyjnych oraz dobrych praktykach zagospodarowania nadbrzeży w miastach z poszanowaniem lub odtworzeniem krajobrazów bliskich naturze. Jest to również cenny wątek badawczy, a przedstawione w pracy wyniki badań i wnioski, w szczególności dotyczące Wisły w Warszawie, mają wysoką wartość naukową i aplikacyjną.

2. Charakterystyka formalna i układ pracy

Opiniowana rozprawa wraz z załącznikami ma objętość 204 stron, z których 171 zajmuje tekst zasadniczy, 15 – bibliografia i spisy, 18 – załączniki. Obszerna bibliografia liczy 251 pozycji, obejmujących zarówno literaturę, jak i źródła internetowe. Mniej istotne źródła internetowe, do których odwołuje się Autorka, zostały podane jedynie w przypisach dolnych (nie zostały zamieszczone w bibliografii). Praca zawiera 4 załączniki, 26 tabel i 73 ilustracje, wśród których są zarówno rysunki, wykresy, jak i fotografie (w tym wiele autorskich), określone jako „ryciny”. Warto byłoby zastosować międzynarodowe standardy opisu ilustracji.

Układ rozprawy obejmuje 5 rozdziałów: *Ustalenia podstawowe* (1), *Charakterystykę stanu wiedzy na temat znaczenia społecznego nadbrzeży rzek w miastach. Przegląd literatury* (2), *Wyniki badań* (3), *Dyskusję* (4) i *Wnioski* (5).

W rozdziale pierwszym, zatytułowanym *Ustalenia podstawowe* (8 str.) Autorka zawarła *Wstęp* (1.1.), w którym naświetliła genezę tematu oraz uzasadnienie jego wyboru; *Cel pracy* (1.2.) doprecyzowany pytaniami informacyjnymi i badawczymi; *Zakres pracy* (1.3.) i *Metodykę pracy* (1.4.) zilustrowaną na schematach (Ryc. 1 i 2). Teza pracy i hipotezy badawcze nie zostały jednoznacznie sformułowane.

Rozdział drugi, zatytułowany *Charakterystyka stanu wiedzy na temat znaczenia społecznego nadbrzeży rzek w miastach. Przegląd literatury*, jest znacznie obszerniejszy (49 str.), choć nie w pełni zgodny z tematem, gdyż znaczenie społeczne nie jest tożsame z wykorzystaniem rekreacyjnym i krajobrazem nadbrzeży. Bardziej adekwatny wydaje się krótki tytuł: *Stan badań* lub *Przegląd literatury*. Rozdział obejmuje cztery podrozdziały, zawierające bogaty przegląd stanu wiedzy w różnych aspektach związanych z podjętym wątkiem badawczym: od badań *krajobrazu i jego percepcji* (2.1.), poprzez *znaczenie społeczne wody i rzeki w krajobrazie miasta* (2.2.) oraz *sposoby kształtowania nadbrzeży rzek* (2.3.), aż po analizę *metod badawczych stosowanych do pomiaru wartości estetycznych i społecznych krajobrazu w miastach* (2.4.). Dla spójności z tematem dysertacji szczególnie istotne wydaje się wyeksponowanie osiągnięć i metod badawczych w zakresie oceny naturalności krajobrazu (zwłaszcza mierników naturalności krajobrazu kulturowego) oraz wykorzystania rekreacyjnego nadbrzeży i zdefiniowanie kluczowych dla tematu badawczego pojęć: naturalność krajobrazu, nadbrzeża rzek, wykorzystanie rekreacyjne. Zasadne byłoby też poświęcenie osobnego podrozdziału badaniom doliny Wisły w Warszawie.

W trzecim, najobszerniejszym rozdziale (88 str.) Autorka nie tylko prezentuje końcowe efekty pracy, co sugeruje tytuł: *Wyniki badań*, ale również założenia metodyczne. Rozdział został podzielony na cztery podrozdziały poświęcone kluczowym zadaniom badawczym. Dwa pierwsze zawierają porównawcze studia przypadków wielokrotnych, a dwa ko-

lejne skoncentrowane są na pojedynczym studium przypadku dotyczącym Wisły w Warszawie. Dość niefortunny wydaje się tytuł pierwszego podrozdziału: *Rzeki w strukturze przestrzennej miast – relacje powiązań*. (3.1.). Tytuł sugeruje znacznie obszerniejszą treść, niż wybór próby badawczej i jej analiza, które stanowią zawartość tej części pracy. Ponadto określenie „relacje powiązań” jest pleonazmem. Treść podrozdziału stanowi natomiast bardzo interesujący przegląd współczesnych przykładów rewitalizacji terenów nad rzekami różnej wielkości w dużych miastach europejskich i amerykańskich, w których Autorka przeprowadziła wizje lokalne. Również tytuł kolejnego podrozdziału (3.2): *Kierunki w zagospodarowaniu nabrzeży rzek w miastach na świecie. Porównawcze Studia Przypadków Wielokrotnych*, nie całkiem odpowiada zawartości. W treści podrozdziału Autorka zawarła bowiem analizę porównawczą zagospodarowania Wisły w Warszawie, Willamette w Portland (USA) i Izary w Monachium (Niemcy), które stanowią wartościowe przykłady projektów zagospodarowania terenów nadrzecznych, ale nie wyczerpują tematu zawartego w tytule. Recenzentka sugeruje dostosowanie tytułów do treści podrozdziałów. Podrozdział 3.3., zgodnie z tytułem, obejmuje badania preferencji i wykorzystania rekreacyjnego nabrzeży Wisły w Warszawie na podstawie pojedynczego studium przypadku. A podrozdział 3.4. zawiera badania wpływu naturalności krajobrazu na ocenę estetyki nabrzeży Wisły w Warszawie metodą SBE.

Czwarty rozdział: Dyskusja (14 str.) poświęcony jest interpretacji wyników badań, prowadzonych różnymi metodami zgodnie z zasadą triangulacji metod, oraz wyjaśnieniu towarzyszących im ograniczeń. W podsumowaniu Autorka odnosi się do celu i wyników badań, naświetlając trzy kluczowe zagadnienia: relacje człowiek – rzeka w kontekście preferencji rekreacyjnych (4.1.) i estetycznych (4.2.) oraz kształtowanie nadbrzeży rzek w miastach na świecie w porównaniu do Wisły w Warszawie (4.3.).

W ostatnim, **piątym rozdziale: Wnioski** (4 str.) Doktorantka zawarła 14 dobrze uargumentowanych wniosków z przeprowadzonych badań.

Układ pracy jest logiczny i czytelny. W przejrzysty sposób odzwierciedla problematykę badawczą, zgodnie z przyjętymi metodami i celem badań. Treści są dobrze usystematyzowane, a rozdziały zakończone wnioskami, choć nie zawsze adekwatnie zatytułowane. Autorka prawidłowo posługuje się warsztatem i językiem naukowym. Pod względem edytorskim praca wymaga drobnych korekt redakcyjnych. Nieliczne błędy stylistyczne i literowe, a nawet zauważone nieścisłości w nazewnictwie i tytułach nie mają większego wpływu na pozytywny odbiór treści zawartych w pracy, natomiast powinny być skorygowane przed publikacją rozprawy.

3. Uwagi, pytania i ocena merytoryczna

Niewątpliwą zaletą pracy jest bardzo rzetelne podejście do badań zarówno literaturowych, jak i terenowych w wyznaczonym przez Autorkę zakresie. Szkoda, że mając tak dobrze opanowany warsztat naukowy, Autorka nie odważyła się postawić hipotez badawczych i skoncentrować na ich udowodnieniu lub podważeniu. Poprzestanie na sformułowaniu pytań wydaje się działaniem nieco asekuracyjnym.

Analiza stanu badań, opracowana przez Doktorantkę, stanowi bardzo cenne kompendium wiedzy na temat percepcji krajobrazu oraz znaczenia społecznego i sposobów kształtowania nadbrzeży (*waterfronts*). Literatura w tym zakresie jest tak obszerna, że powstrzymam się od dodatkowych sugestii. Warto byłoby natomiast przeanalizować publikacje o zbliżonej problematyce badawczej, zwłaszcza dotyczącej Wisły w Warszawie, np. Agaty Stefanowskiej¹: *Walory przyrodnicze warszawskiego odcinka Wisły jako miejsca rekreacji w opinii*

¹ Stefanowska A., Rola rzeki w rozwoju turystyki miejskiej na przykładzie Warszawy i wybranych miast europejskich, *Turystyka Kulturowa*, www.turystykakulturowa.org, Nr 8/2014, ss. 6-18
Stefanowska A., *Zagospodarowanie rekreacyjne Wisły na jej warszawskim odcinku – historia i perspektywy*, *Problemy Turystyki i Rekreacji*, nr 1/2012, ss. 69-78

aktualnych użytkowników, czy też Agaty Andruszkiewicz i Wojciecha Szeligiewicza z AWF w Warszawie nt. *Walory przyrodnicze a atrakcyjność warszawskiego odcinka Wisły dla rekreacji w opinii odwiedzających*². Porównanie metod i wyników tych badań mogłoby bardzo wzbogacić przedmiotową dysertację.

Dość pobieżny przegląd funkcji rzek (podroz. 2.3.1., str. 50-52), zwłaszcza w ujęciu historycznym, na zaledwie 3 stronach budzi niedosyt, ale nie jest kluczowy w analizie problemu badawczego. Proponuję zatem zastosowanie *brzytwy Ockhama* w przypadku tych części pracy, które nie są ściśle związane z tematem, oraz pogłębioną analizę funkcji rekreacyjnych, z uwzględnieniem turystyki i wypoczynku. Autorka stosuje wymiennie pojęcia rekreacji i turystyki (str. 27), a nie są one jednoznaczne, gdyż „rekreacja” mieści w sobie turystykę i wypoczynek. Zdefiniowanie „wykorzystania rekreacyjnego” oraz wyróżnienie różnych rodzajów i form rekreacji pozwoliłoby uniknąć wątpliwości, co do zakresu prowadzonych badań, a być może również wskazać sposoby wykorzystania rekreacyjnego adekwatne dla krajobrazów o różnym stopniu naturalności.

Zarówno w przeglądzie stanu badań, jak i przy wyborze próby badawczej do porównawczych studiów przypadków wielokrotnych pominięto kilka aspektów, mających istotny wpływ zarówno na sposób kształtowania nabrzeży i naturalność krajobrazu, jak i możliwości wykorzystania rekreacyjnego. Są to: żeglowność, reżim hydrologiczny i poziom zagrożenia powodziowego oraz walory przyrodnicze, a w szczególności chłonność naturalna różnych typów siedlisk nadrzecznych. Czy było to celowe ograniczenie pola badawczego, czy przeoczenie, wynikające z koncentracji na preferencjach społecznych? Przystosowanie nabrzeży i koryt rzecznych do potrzeb żeglugi, która również może być formą rekreacji, wywiera duży wpływ na naturalność krajobrazu, a niekiedy wręcz wyklucza renaturyzację rzek. Podobne ograniczenia wiążą się z odcinkami rzek, na których zastosowano techniczne środki ochrony przed powodzią. Rzeki uregulowane, o kontrolowanym przepływie, jak Sprewa w Berlinie, czy Izara w Monachium (na Izarze wybudowano zbiornik przeciwpowodziowy i 3 elektrownie wodne, a zrenaturyzowano tylko odcinek o dł. ok. 8 km) dają inne możliwości zagospodarowania brzegów, niż cieki o niekorzystnym reżimie hydrologicznym i zmiennym przepływie, jak Wisła, czy Dniepr, które mają z kolei dużo wyższe walory przyrodnicze. Być może, po wstępnym przeglądzie (tab. 6, str. 83), warto byłoby porównywać rzeki o podobnej wielkości, uwarunkowaniach hydrologicznych i żeglugowych, biorąc pod uwagę bardziej zróżnicowane mierniki naturalności doliny rzecznej?

Zastanawiający jest fakt, że po głębokiej analizie literatury przedmiotu w zakresie **naturalności krajobrazu** (podroz. 2.1.2., 2.1.3., 2.2.4.), w porównawczych studiach przypadków wielokrotnych jako podstawowe kryterium oceny naturalności nabrzeży w wybranych miastach Autorka przyjęła procentowy udział zieleni na obszarze o powierzchni 3 x 3 km. (podroz. 3.1.). Jest z pewnością wskaźnik bardzo precyzyjny, ale czy miarodajny? Czy obecność np. parków w odległości 1-1,5 km od rzeki faktycznie wskazuje na większą naturalność nabrzeży (lub nawet nadbrzeży)? Jąką strefę można określić mianem „nadbrzeża” w miastach? W zestawieniu tabelarycznym (tab. 6, str. 83) badanych miast pojawiają się natomiast inne, ważne wskaźniki świadczące o naturalności krajobrazu, np. sinusoidalność koryta rzeki, obecność wysp, formy zagospodarowania nabrzeży (typ nadbrzeża), liczba mostów, czy też krótka charakterystyka naturalności brzegów (!) i ich odległość od ulic, możliwość kontaktu z wodą i kąpielą. Moim zdaniem, wiele z tych danych można wykorzystać do oceny naturalności krajobrazu nadbrzeży i ich walorów rekreacyjnych.

Główne zadanie badawcze w założeniach Doktorantki „związane jest z identyfikacją typów nabrzeży rzek w miastach, a następnie ze zbadaniem zależności pomiędzy stopniem

Stefanowska A., *Walory przyrodnicze warszawskiego odcinka Wisły jako miejsca rekreacji w opinii aktualnych użytkowników*, Turystyka i Rekreacja, Tom 11/2014, nr 1, ss. 144-152.

² Andruszkiewicz A., Szeligiewicz W., *Walory przyrodnicze a atrakcyjność warszawskiego odcinka Wisły dla rekreacji w opinii odwiedzających*, Turystyka i Rekreacja Tom 4/2008, s.113-117

naturalności krajobrazu nadbrzeży a ich wykorzystaniem (frekwencją, czasem i częstotliwością przebywania, oceną społecznych preferencji wypoczynkowych oraz estetycznych).” Identyfikacja typów nadbrzeży, przeprowadzona na podstawie porównawczych studiów przypadków wielokrotnych, nie wyczerpuje całej typologii nadbrzeży miejskich (a tym bardziej nadbrzeży), choć stanowi wartościowy przegląd. Cenne byłoby zakończenie tej analizy zestawieniem wyodrębnionych typów nadbrzeży ze wskazaniem ich kluczowych cech oraz oceną relacji pomiędzy stopniem naturalności ich krajobrazu a wykorzystaniem rekreacyjnym.

Trzy przypadki wybrane do pogłębionych studiów porównawczych (podroz. 3.2.): Wisła w Warszawie, Willamette w Portland (USA) i Izara w Monachium (Niemcy) są dobrymi przykładami regeneracji terenów nadrzecznych z poszanowaniem lub odtworzeniem walorów przyrodniczych. Analiza zawiera opisy procesów i efektów przekształceń oraz zestawienie porównawcze tych przedsięwzięć (tab. 7, str. 110). Autorka wyciąga trafne wnioski, bardzo przydatne dla dalszych przekształceń Wisły w Warszawie.

Kluczową i najbardziej szczegółową część badań terenowych przeprowadzono w obrębie śródmiejskiego odcinka doliny Wisły w Warszawie (podroz. 3.3.). Wybrane metody badań (wywiady, ankietyzacja, obserwacje i mapowanie behawioralne) nie pozwalają na pełną ocenę całorocznego wykorzystania rekreacyjnego, toteż Autorka skupiła się przede wszystkim na badaniu frekwencji i preferencji użytkowników w określonym czasie. Badania umożliwiły nie tylko określenie struktury demograficznej i profilu użytkowników, ale dostarczyły też danych na temat preferowanych miejsc i aktywności rekreacyjnych, podejmowanych na lewej - zurbanizowanej i prawej - bardziej naturalnej stronie rzeki. Zastanawiający jest jednak skromny zakres aktywności podejmowanych nad Wisłą (tab. 14, str. 131), a zwłaszcza brak form rekreacji związanych z wodą (żegluga, kajakarstwo, wędkarstwo itp.). Wszystkie wymienione formy spędzania wolnego czasu mogłyby odbywać się poza terenami nadrzecznymi. Dziwi również brak znaczących różnic w wykorzystaniu obu brzegów. Z pewnością specyfika lewego brzegu bardziej sprzyja głośnym, masowym formom rekreacji (festyny, koncerty), a prawego - cichym, indywidualnym i grupowym. Czy zaobserwowano taką zależność?

Dla uzupełnienia oceny wykorzystania rekreacyjnego obszarów nadrzecznych korzystna byłaby analiza zagospodarowania rekreacyjnego, ze zwróceniem uwagi na szlaki turystyczne (w tym wodne), infrastrukturę rekreacyjną i pararekreacyjną oraz specyfikę różnych typów nadbrzeży i lokalizację miejsc wypoczynku indywidualnego, grupowego i masowego.

W metodzie SBE wykorzystanej do oceny wpływu naturalności krajobrazu na ocenę estetyki nadbrzeży Wisły w Warszawie (podroz. 3.4) kluczowy jest dobór zdjęć, wyświetlanych respondentom oraz samych respondentów. Zastosowanie metody analizy rzetelności danych skal Alfa Cronbacha oraz współczynnika korelacji Pearsona dowodzi bardzo profesjonalnego podejścia do badań. Czy jednak badanie SBE przy użyciu tak ujednoliconych zdjęć w zestawach daje faktycznie miarodajne wyniki? Zdjęcia lasu i leśnej ścieżki są jednoznacznie piękne (nie ma bezlistnych drzew lub mrocznych gęstwiny), natomiast zdjęcia plaż, placów zabaw, a zwłaszcza betonowych bulwarów - w większości bezludne i monotonne (zupełnie inaczej wygląda ten sam krajobraz ożywiony ludźmi), zdjęcia mostów obejmują ujęcia wyłącznie od spodu, a nie jest to najkorzystniejsza perspektywa oglądania konstrukcji mostowych (pięknie wzbogacają krajobraz zwłaszcza podświetlone nocą). Zaskakuje też brak widoków architektury (poza nielicznymi pawilonami) i panoram miasta jako reprezentacji obszarów zurbanizowanych. Nie dziwi zatem przewaga pozytywnych ocen krajobrazu naturalnego, zwłaszcza, że wybrano do badań grupę respondentów o zdecydowanie wyższej, niż przeciętna świadomości ekologicznej. W pełni podzielam entuzjazm Autorki wobec proekologicznych metod kształtowania krajobrazu miejskiego, ale nastawienie badacza nie powinno mieć wpływu na wyniki badań. W związku z faktem, że jest to badanie dodatkowe, pogłębiające, ale nie kluczowe dla rozwiązania problemu badawczego, powyższe uwagi nie wpływają znacząco na merytoryczną ocenę pracy.

Mimo kilku zastrzeżeń i wątpliwości, stwierdzam że badania zostały wykonane z dużą starannością i rzetelnością, a Doktoranta starała się zachować obiektywizm w ocenach. Zdaję sobie sprawę, że nie jest to łatwe i często dużo bardziej doświadczeni naukowcy wpadają w pułapki myślowe, wynikające z zakotwiczenia we własnych, ugruntowanych poglądach.

4. Podsumowanie i wniosek końcowy

Tematykę dysertacji uważam za ważną i aktualną. W Polsce coraz częściej podejmowane są próby przywracania miastom utraconych związków z rzekami. Nierzadko jednak wyznacznikiem „sukcesu” jest realizacja bulwarów, kosztem zniszczenia „dzikich” brzegów, a presja deweloperów i populizm decydentów powodują komercjalizację nadbrzeży i zanik naturalnych ekosystemów przywodnych. Wyniki przedmiotowych badań dostarczają przekonujących argumentów dla zachowania i podnoszenia naturalności krajobrazu nadbrzeży, co nie tylko nie wyklucza, ale wręcz sprzyja ich wykorzystaniu rekreacyjnemu.

Doktorantka udowodniła, że sprawnie posługuje się warsztatem naukowym oraz posiada rozległą wiedzę w zakresie podjętego tematu badawczego. Przedstawione w niniejszej recenzji uwagi dotyczą przede wszystkim interpretacji tego, niezwykle obszernego tematu i mogą być przydatne w dalszych etapach jego zgłębiania. Badania wyznaczone zakresem pracy zostały wykonane poprawnie i rzetelnie. Praca stanowi oryginalne rozwiązanie problemu badawczego w dziedzinie architektury krajobrazu, spełnia wymagania Ustawy z dn. 14 marca 2003 r. o stopniach i tytule naukowym i może być dopuszczona do publicznej obrony.

Rozprawę doktorską pani mgr Małgorzaty Okołowicz pt. „Naturalność krajobrazu nadbrzeży rzek w miastach a ich wykorzystanie rekreacyjne”, wykonaną pod kierunkiem prof. dra hab. Antoniego Marka Kosmali na Wydziale Ogrodnictwa, Biotechnologii i Architektury Krajobrazu Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, oceniam jednoznacznie pozytywnie i składam wniosek o dopuszczenie Kandydatki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

dr hab. inż. arch. Anna Januchta-Szostak,
prof. nadzw. PP

Poznań, 14 sierpnia 2015 r.

prof. dr hab. inż. Krzysztof Młynarczyk
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
Katedra Architektury Krajobrazu

R e c e n z j a

rozprawy doktorskiej mgr **Małgorzaty Anny Okołowicz**
pt. „**Naturalność krajobrazu nabrzeży rzek w miastach**
a ich wykorzystanie rekreacyjne”.

Recenzję wykonano na zlecenie Rady Wydziału Ogrodnictwa, Biotechnologii
i Architektury Krajobrazu Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie
oraz Dziekana, prof. dr hab. Katarzyny Niemirowicz-Szczytt

Praca doktorska była realizowana pod kierunkiem
prof. dr hab. Antoniego Marka Kosmali

1. Wybór tematu, teza badawcza, cel i zakres pracy

Krajobrazowe znaczenie rzeki w obszarze zurbanizowanym jest trudne do przecenienia. Historyczne związki miast z dolinami rzecznyymi są powszechnie znane i szeroko opisywane. Takie zależności kształtowały się w różnorodnych uwarunkowaniach przestrzennych i przyrodniczych - innych w pradolinach dużych rzek niżowych w porównaniu z krajobrazami górskimi czy też pojeziernymi. Do tych pierwszych należy zaliczyć dolinę rzeki Wisły, przecinającą Warszawę. To rzeka w ogromnej mierze decydowała o kierunkach rozwoju miasta. Dynamiczny rozwój przestrzenny Warszawy nastąpił po drugiej wojnie światowej, w okresie odbudowy po zniszczeniach wojennych a zwłaszcza w ostatnich dekadach XX wieku. W tym ostatnim okresie aż nazbyt wyraźnie zauważa się zerwanie wcześniejszych funkcjonalnych związków miasta z rzeką i co ostatnio szczególnie widoczne, nieuwzględnianie tych relacji w procesach kształtowania jego układu.

Brzegi Wisły na terenie Warszawy są wyraźnie zróżnicowane - ma to związek z geomorfologią doliny rzecznej (różne wykształcenie tarasów zalewowych i nadzalewowych). W odróżnieniu od zagospodarowanego lewego brzegu, na prawym brzegu rzeki występują półnaturalne roślinne zbiorowiska łąkowe. Stwarza to

ogromne możliwości wykorzystania tych terenów jako miejsc wypoczynku i rekreacji mieszkańców miasta.

W związku z powyższym podjęcie przez Autorkę recenzowanej pracy szczegółowych badań nad wpływem naturalności krajobrazu rzek na obszarach miejskich na wykorzystanie rekreacyjne należy uznać za uzasadnione. Brzmienie tytułu rozprawy trafnie precyzuje zawartość treściową całości. Prawdłowo sformułowano cel pracy i jej zakres a także pytania badawcze.

2. Metodyka badań

Ogólne założenia metodyczne zamieszczone zostały w podrozdziale 1.4. a następnie, już bardziej szczegółowo, w rozdziale 3 w formie trzech podrozdziałów otwierających kolejne części opisu uzyskanych wyników. Zatem czytelnik poznaje je dokładnie dopiero w trakcie lektury poszczególnych części pracy. Jest to nieco zaskakujące z punktu widzenia uznanych zasad konstrukcji pracy naukowej, gdzie opis metod badawczych stanowi zwykle oddzielny rozdział. Należy jednocześnie przyznać, iż takie ujęcie ułatwia lekturę opisu wyników i można je zaakceptować w przypadku maszynopisu, jednak zapewne będzie to wymagało innej konstrukcji w trakcie ewentualnego przygotowania do ogłoszenia drukiem. Pragnę wyraźnie podkreślić, iż owe założenia metodyczne zostały opracowane i opisane wyczerpująco i klarownie. Ogólnie wybór metod badawczych oraz zakres ich stosowania można określić jako prawidłowe.

3. Struktura pracy oraz dokumentacja tabelaryczna i graficzna

Dysertacja została złożona w formie oprawionego wydruku komputerowego, obejmującego 204 numerowane strony, łącznie z 4 załącznikami. Całość została podzielona na 5 rozdziałów a także 15 podrozdziałów pierwszego rzędu, 33 drugiego i 14 trzeciego rzędu. W tekście zamieszczono 73 ryciny oraz 26 tabel.

Zastosowana w pracy, w formie rycin, tabel oraz załączników dokumentacja, została przygotowana bardzo starannie, z dużą dbałością o detale graficzne i prawidłowo koresponduje z tekstem dysertacji. Reprodukowane fotografie archiwalne, podobnie jak użyte opracowania kartograficzne, posiadają dokładnie podane odwołania do źródeł. Na szczególne podkreślenie zasługuje fakt, iż większość zamieszczonych współczesnych fotografii została wykonana przez

Autorkę samodzielnie; prezentują bardzo dobrą jakość techniczną i cechują się dobrą kompozycją kadru. Podobnie należy ocenić jakość wykonanych rysunków. Tabele a także załączniki są opracowane precyzyjnie i prawidłowo dokumentują uzyskane wyniki.

Cały materiał dokumentacyjny nie zawiera błędów, jednak w niektórych rycinach (32, 56-59), prezentujących fragmenty opracowań kartograficznych (podpisanych jako mapy) zabrakło podania skali, choćby w formie podziałki liniowej, tak jak to widnieje w rycinach 22 a także 37-39.

Ogólnie należy stwierdzić, iż zachowano prawidłowe proporcje pomiędzy poszczególnymi częściami pracy oraz logiczną kolejność rozdziałów i podrozdziałów. Rozprawa jest przejrzysto zredagowana, starannie opracowana, z dostrzegalną dbałością o jej stronę wizualną.

4. Dobór oraz wykorzystanie piśmiennictwa i innych materiałów źródłowych

Doktorantka zebrała i zestawiała w wykazie bibliograficznym 231 pozycji źródłowych, w tym 135 obcojęzycznych. Wykaz ten zawiera, obok wydanych drukiem artykułów naukowych i wydawnictw książkowych, także 22 źródła internetowe. Należy podkreślić prawidłowy wybór tematyczny wszystkich pozycji bibliograficznych oraz ich merytoryczny ścisły związek z omawianymi zagadnieniami. Autorka sięgnęła do licznych, współczesnych opracowań dotyczących problematyki podjętych badań i bardzo dobrze je wykorzystwała w pracy. Szereg pozycji stanowi podstawę przejrzysto skonstruowanego rozdziału „Charakterystyka stanu wiedzy na temat znaczenia społecznego nabrzeży rzek w miastach. Przegląd literatury”, w którym uwzględniono ogólne i lokalne aspekty odnoszące się do badanych uwarunkowań. Bardzo wartościowe informacje, podane z wykorzystaniem dobrze wybranego piśmiennictwa, zawiera podrozdział 2.4., gdzie Autorka wprowadza czytelnika w podstawy metodologiczne podjętych badań. Znakomicie ułatwia to lekturę dalszych części rozprawy.

5. Merytoryczna ocena całości pracy

Całość zebranych materiałów Autorka przedstawiła w formie oryginalnej, starannie przygotowanej pracy. Po merytorycznym wprowadzeniu, precyzyjnym określeniu celu, sformułowaniu pytań badawczych, zakresu badań i opisie metodyki,

konsekwentnie naświetliła wielokierunkowe aspekty podjętej tematyki. Dokonała tego w oparciu o szczegółowe wyniki badań własnych, w konfrontacji ze starannie dobraną literaturą przedmiotu.

Główny trzon pracy stanowią oryginalne wyniki przeprowadzonych badań, dotyczących wielokierunkowych analiz obejmujących wpływ stopnia naturalności krajobrazu nadbrzeży rzek w obszarach miejskich na ich postrzeganie oraz możliwości i kierunki wykorzystania rekreacyjnego.

Pierwsza część badań prowadzonych przez Doktorantkę obejmowała analizy terenów nadrzecznych na podstawie ich cech fizycznych. Analizy te dotyczyły rzek w wybranych siedmiu miastach europejskich oraz trzech amerykańskich (USA). Autorka wyróżniła pewne cechy wspólne porównywanych obiektów wodnych a także wykazała różnorodność działań podejmowanych w poszczególnych miastach, zwłaszcza w zakresie ich renaturyzacji. Cennym elementem tej części pracy jest udana próba porównania wybranych dwóch rzek – Willamette oraz Izary z Wisłą i w efekcie sprecyzowanie wniosków wynikających z tych porównań.

Drugą część badań Autorka rozpoczęła od obserwacji (pilotażowych i właściwych – szczegółowych), mających na celu określenie preferencji wypoczynkowych osób odwiedzających tereny nadrzeczne w Warszawie, w odniesieniu do stopnia naturalności krajobrazu. W dalszym toku działań Doktorantka przeprowadziła badania diagnostyczno - sondażowe wśród mieszkańców, posługując się techniką wywiadu kategoryzowanego oraz narzędziem badawczym w formie rozbudowanego kwestionariusza wywiadu. Interesujące wyniki uzyskane z części graficznej kwestionariusza zostały precyzyjnie zestawione tabelarycznie oraz w formie rycin a także poddane wnikliwej analizie przedstawionej w formie opisowej.

Na specjalne pozytywne podkreślenie zasługuje część pracy, w której Autorka podjęła niełatwe zadanie przeprowadzenia dyskusji wyników, bardzo dobrze wykorzystując szereg pozycji piśmiennictwa. Duża dynamika narracji sprawiła, że rozdział ten dobitnie obrazuje wysoki stopień zaangażowania Doktorantki w rozwiązywanie podjętych problemów badawczych.

Dysertację kończą przejrzyste sformułowane wnioski. Wynikają one rzeczywiście z przeprowadzonych analiz i obliczeń. Świadczą wyraźnie o zrealizowaniu nakreślonych celów badawczych i prawidłowej weryfikacji tezy wyjściowej podanej w formie pytań badawczych.

Do szczególnie wartościowych elementów ocenianej dysertacji zaliczam:

- określenie i udokumentowanie stopni wpływu naturalności brzegów rzeki na jej postrzeganie przez mieszkańców a także wykorzystanie rekreacyjne,
- wykazanie znaczenia partycypacji społecznej w procesach kształtowania nabrzeży rzek w miastach i dalszych działaniach w zakresie gospodarowania krajobrazem,
- ocenę przydatności stosowanych metod badawczych oraz wybranych narzędzi badawczych, takich jak na przykład ocena fotografii, w badaniach dotyczących preferencji wypoczynkowo - rekreacyjnych i estetycznych a także wskazanie na zasadność stosowania wielu technik badawczych celem uzyskania wiarygodnych wyników.

W podsumowaniu pragnę ponadto podkreślić, że Doktorantka w stopniu bardzo dobrym opanowała warsztat naukowy, co wynika z treści całej pracy a zwłaszcza z rozdziałów zawierających interpretacje wyników badań. Podobnie tok narracji stosowany w całym opracowaniu należy uznać jako bardzo dobry, co sprawia że całość czyta się łatwo i z zainteresowaniem. Dysertacja została przygotowana wzorowo pod względem edytorskim i trudno w niej znaleźć uchybienia techniczne. W tym kontekście kilka drobnych błędów literowych nie ma większego znaczenia.

Wskazane wcześniej pewne nieścisłości nie umniejszają wartości naukowej ocenianej pracy. Uważam, iż wnosi ona szereg elementów nowatorskich i powinna być ogłoszona drukiem.

6. Wniosek końcowy

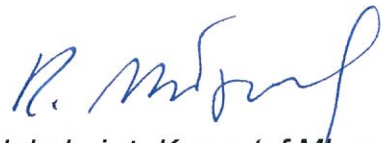
Przedstawiona do oceny rozprawa mgr Małgorzaty Anny Okołowicz pt. „*Naturalność krajobrazu nabrzeży rzek w miastach a ich wykorzystanie rekreacyjne*” została wykonana w oparciu o prawidłowo opracowaną i precyzyjnie realizowaną metodykę badań. Wnosząc nowe elementy naukowe zasługuje na wysoką, pozytywną ocenę.

Stwierdzam, że recenzowana rozprawa spełnia wymogi stawiane pracom doktorskim, zawarte w „Ustawie o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki” z dnia 14 marca 2003 r. z późniejszymi zmianami (Dziennik Ustaw nr 65 poz. 595).

Wniosuję o dopuszczenie Autorki, mgr Małgorzaty Anny Okołowicz do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Wnoszę ponadto o wyróżnienie ocenianej pracy doktorskiej. Uważam, że pogłębione i w znacznym stopniu interdyscyplinarne badania pozwoliły Autorce, mgr Małgorzacie Okołowicz na sformułowanie ważkich stwierdzeń końcowych o charakterze poznawczym a także praktycznym. Podjęta tematyka badawcza ma w znacznym stopniu charakter nowatorski i z powodzeniem wpisuje się w szeroko pojmowaną architekturę krajobrazu. Lektura całości pozwala na stwierdzenie, iż Doktorantka wykazała bardzo dobre opanowanie trudnego warsztatu badawczego.

Olsztyn, 21 września 2015 r.

prof. dr hab. inż. Krzysztof Młynarczyk